

A munkásosztály vezető szerepe a szocializmusban

A tanulmány (REVISTA DE FILOZOFIE, 1972. 7.) címében megjelölt problémát Radu Florian a proletariátus gazdasági-társadalmi helyzetét meghatározó objektív és szubjektív tényezők elemzéséből bontja ki. Marx és Engels korai művére, *A szent család*ra hivatkozva állapítja meg, hogy a proletariátust gazdasági-politikai létének objektív meghatározói: termelőerőktől megfosztott helyzete, a legmodernebb termelőerőkhöz köttösége, az ezzel összefüggő osztályszervezettsége és a társadalmi vezetésből való kizártsága teszik alkalmassá arra, hogy a kapitalizmus elleni küzdelemben vezető szerepet töltsön be. Ezek az objektív tényezők azonban önmagukban nem határozhatják meg a proletariátus forradalmi szerepét. A felsorolt objektív tényezők helyes elméleti értelmezése, azaz forradalmi elmélet nélkül a proletariátus nem töltheti be történelmi hivatását.

A szerző a marxizmus ismert tételeire is hivatkozva ismételten hangsúlyozza: kizárólag a proletariátus ismerte és ismerhette fel, hogy saját gazdasági-társadalmi és politikai felszabadításának egyben mindenfajta társadalmi elnyomás megszüntetését is kell jelentenie. Ezért ez az egyetlen olyan osztály, amely nem törekszik arra, hogy osztályuralmát véglegesítse. A szocialista társadalom vezetésében betöltött politikai hatalmat ezért megosztja a többi dolgozó osztályokkal, és arra használja fel, hogy előkészítse az osztály nélküli kommunista társadalom megteremtését. Ebben a küzdelemben éppúgy, mint a kapitalizmus elleni harcban, a proletariátust marxista forradalmi pártja vezeti, amely kialakítja az új forradalmi tudatot, és a proletariátus meg a vele szövetséges társadalmi csoportok tudatát mentesíti a burzsoázia politikai-ideológiai befolyása alól. A proletariátus tehát, élén forradalmi pártjával, az összes antikapitalista erőket egyesítő tevékenységével vívja ki politikai vezető szerepét. Ezért van meghatározó funkciója a proletariátus hivatásának betöltésében éppen a politikának.

Elméleti tételeinek bizonyítására Radu Florian a hazai forradalmi munkásmozgalom tényeit is idézi. A román proletariátus, élén forradalmi pártjával, a Román Kommunista Párttal, vezető szerepét az ország alapvető érdekeinek a védelméért folytatott küzdelemben, a faszizmus elleni harcban, a nemzeti függetlenség visszaszerzésében, a tőkés-földesúri rendszer megdöntésében, a népi demokratikus állam, majd a szocialista forradalom megteremtésében vívta ki.

Mivel a proletariátus vezető szerepe nem automatikusan alakul ki, Radu Florian nem tartja kizártnak azt a lehetőséget sem, hogy adott feltételek között a proletariátus ne nyilatkozzék meg forradalmi erőként. Ezt a feltevést a szerző korábbi és mai történelmi helyzetek alapján tartja reálisnak, valóráválasát pedig a szobán forgó országok jövője szempontjából rendkívül súlyosnak.

A szocialista társadalom viszonyai között a szerző szerint a munkásosztály vezető szerepe új társadalmi-politikai relációként jelentkezik. Ennek az a magyarázata, hogy ez a vezető szerep új helyzetben és új célok érdekében valósul meg. Mindenekelőtt: a termelőerők birtoklásától megfosztott proletariátus a termelőerők egyik tulajdonosává válik. Ugyanakkor elnyomott és kizsákmányolt osztályból új szocialista politikai tudattal rendelkező társadalmi vezetőerővé is formálódik.

Ebben a helyzetben a munkásosztály vezető szerepe elsősorban abban nyilvánul meg, hogy a kommunista párt megfogalmazta osztályérdekeit szem előtt

tartva, a társadalom összes haladó erőinek az érdekeivel összhangban, meghatározza valamennyi társadalmi csoport tevékenységét.

Miért van mégis szükség a munkásosztály vezető szerepére olyan körülmények között is, amikor minden osztály szocialistává válik? A szerző szerint mindenekelőtt azért, mert a szocializmus még megőrzi az osztálykülönbségeket. Ezek a különbségek a szocializmus viszonyai között a tulajdonformák különbségében, az anyagi és szellemi értékek termelésében játszott különbségben, valamint az osztályszervezettség s az ennek megfelelő társadalmi tudatszint különbségében jutnak kifejezésre.

A szocializmus viszonyai között a munkásosztály vezető szerepét főként a kommunista párt és a szocialista állam közvetítésével tölti be. Mind a pártban, mind az államban a munkásosztály arra használja fel vezető szerepét, hogy a különböző társadalmi osztályok érdekeit harmonizálva hozzájáruljon a szocialista társadalom egységének konszolidálásához.

Radu Florian átfogó elemzéssel mutatja ki, hogy a szocialista társadalomban a munkásosztály vezető szerepét nem lehet és nem szabad leszűkíteni a kormányzási formákra. Ez ugyanis magában hordja azt a veszélyt, hogy a vezetés elszakad a munkásosztálytól és a többi társadalmi osztálytól. Éppen ezért a munkásosztály vezető szerepének feltétlenül kifejezésre kell jutnia különböző politikai szerveinek tevékenységében is, amelyek a munkásosztály nevében fejtik ki tevékenységüket, és döntéseikben tekintettel vannak a munkásosztályt képviselő különböző kollektívák véleményére.

Pártunk főtítkárának a múlt év július 9-én elhangzott expozéjára hivatkozva, Radu Florian hangsúlyozza, hogy az RKP, kifejezve a munkásosztály vezető szerepét, arra törekszik, hogy tökéletesítse a munkásosztály politikai szervezeteit, azok tevékenységét, és szélesítse a munkásosztály különböző kollektíváinak hozzájárulását az összes döntést igénylő problémák kidolgozásához és megjavításához. Ebben az értelemben a szerző bírálja azt a hosszú ideig vallott felfogást, miszerint a tömegszervezetek ún. „transzmissziós szíjak”. Véleménye szerint ez a felfogás a tömegszervezeteket egyszerű végrehajtó szerveknek tekintette, és ezzel megfosztotta őket a felelősség, a kezdeményezőkétség és a döntés kérdéseire való alkotó hozzájárulás munkájától. Az RKP a szakszervezeteket, a KISZ-t, az összes társadalmi szervezeteket társadalmi-politikai szervezeteknek tekinti, amelyekben a munkásosztály és a többi dolgozók közvetve vagy közvetlenül részt vesznek a szocialista társadalom politikai vezetésében. Ilyen körülmények között válik széles körben lehetővé a szocializmus politikai viszonyainak állandó demokratizálódása.

A nemzetközi munkásmozgalom tapasztalatai, a szerző szerint, egyértelműen azt bizonyítják, hogy a munkásosztály vezető szerepének a csökkenése súlyos következményekkel jár, e vezető szerep tökéletesítése pedig a társadalmi fejlődés ritmusának állandó gyorsulását eredményezi.

G. Gy.

„AZ IRODALOM DIAGNOSZTIZÁL” (Jelenkor, 1972. 6.)

A mai magyar esszé s a novella mestere, az ismert drámaíró, a kitűnő könyvkiadó, antológia-szerkesztő, Illés Endre hetvenéves. A születésnap, de korántsem ünnepi, inkább — az interjúalanyhoz méltón analitikus — beszélgetés bevezetőjében Bertha Bulcsu így jellemzi őt: „Hetvenéves korában is aktív író, könyvei jelennek meg, a darabjait játsszák a színházak, s a napilapok tárcarovatában versenyre kel a legfiatalabbakkal.

Közben mint a Szépirodalmi Könyvkiadó igazgatója, sok fiatal írónt indít útjára, minden tehetséget felkarol, támogat. Illés Endrével csak személyesen nehéz találkozni... Úgy tűnik, átléphetetlen delejes kör övezi. Sckan azt mondják, hogy a műveltség páncélja védi a testét...“ Bármennyire lényegre tapintó, tömör is ez a jellemzés, mégsem tud versenyezni Illés Endre önjellemzésével, amely az interjú-kérdésekre adott őszinte válaszaiból kibomlik; mintha egy újabb kiváló „krétarajzot” olvasnánk, hősé a szerző legközelebbi ismerőse, író barátja, őnmaga.

Pedig Illés Endre elhárítja magától az intim kérdéseket: „Az író ne vetközzék le minduntalan, ez a sztriptízáncosnó feladata. Az epikus csak annyira vetközzék le, amennyit beépít önmagából abba az epikai műbe, amit éppen formál. És rögtön tisztázni is szeretném, nem a költőről szólok, akiknek feladatuk, hétköznapi gyakorlatuk minden bordájuk feltépése. — Irodalmi életünkben jó ideje divatosá vált a szükségtelen vetkőzés. Sőt: a hazug vetkőzés. Az író minduntalan levetkőzik a gyerekkoráig. A mai magyar irodalom — tisztelet a kivételnek — legszívesebben családfákat rajzol, s mintha csak statisztikusok irányítanák: felszólítás nélkül is statisztikai íveket tölt ki. Nem szeretem a családfákat. Akkor sem szerettem őket, amikor valaki Werbőczyig rajzolta meg azt a családfát, de most sem, amikor Werbőczy jobbagyáig.“

A könyörtelen analitikus vallomása ez. Illés Endre életművének ismerői tudják, milyen fontos szerephez jutottak emberismeretének, emberábrázolásának alakulásában orvosi tanulmányai. Nem meglepő hát az a józanság, amellyel az író felelősségét, az események irodalmi befolyásolhatóságát megítéli, fogalmazásának pontossága mégis lenyűgöző, okfejtése hivalkodásmentesen gazdag — a történelem s az irodalomtörténet áll mögötte: „Nem hiszem, hogy amikor a háborúba keveredett és szorongatott spártaiak segítséget kértek Athéntól, megelégedtek volna Tyrtaios harci énekeivel. Katonák is kellett. Azt sem hiszem, hogy Diderot Enciklopédiája lobbantotta volna fel a nagy francia forradalmat. Más erők erjesztették azt, nagyobb erők. Vagy: azok közé tartozom, akik szeretik Byront, én például a *Childe Harold*-ját, de azt, hogy sántán elutazott Görögországba, és részt vett a görög szabadságharcban, retorikus drámáiba illő szereplési viselkedésnek tartom, s nem komoly tettek. Hogy Goethe *Werther*-jének hatása alatt öngyilkossági hullám öntötte el Németországot — legenda. Bármelyik német statisztikai évkönyv megcáfolja. Es hogy nem Petőfi versei vagy Ady elkeseredett dala lobbantották fel 1848-at és 1918-at, talán ezt sem kell bizonyítani. Egy visszafojtott társadalmi kibontakozás és egy vesztett háború kellett mind a két forradalomhoz. Illúziók nélkül állapítsuk meg: Galilei, Semmelweis, Marconi, Einstein, Fermi vagy Oppenheimer közvetlen és gyors átalakítók voltak — mi, írók, nem. Az irodalom nem alakíthat ilyen közvetlenül. Az irodalom diagnosztizál, ha egy jó diagnózis jó kezekbe kerül: talán még folytatása is lehet. Jó

vagy rossz folytatás: de ezt már mások valósítják meg.“

Illés Endrének a szenvedélye is ilyen józan — józanságában a közösséget szolgáló: „Harminchárom éve vezetek könyvkiadókat...“ Életműve előtt tisztelve, erre a rendkívül áldozatos munkára, a kortárs magyar irodalom szolgálatára, a klasszikus hagyomány ébrentartására is gondolunk.

MŰVÉSZETSZOCIOLÓGIA, MŰVELŐDÉSSZOCIOLÓGIA (Valóság, 1972. 4.)

A negyvenes évek végén, az ötvenes évek elején történt tudományrendszerezési, tudományosztályozási kísérletek több konklúziója felett az idő menthetetlenül eljárt. Maradandóságukat az zárta ki, hogy véglegesnek és kizárólagosnak képzelték őket. Tekintettel a tudásszociológia különféle ágainak Magyarországon gyorsan növekvő szerepére, Józsa Péter ezzel a tanulmányával egy-két terület fogalmi és tárgyi rendszerezéséhez és bizonyos elméleti-módszertani problémák felvázolásához járul hozzá.

I. A művészetpszichológia egyike a legbizonytalanabban meghatározott, körülhatárolt szociológiai szakágaknak. Egyrészt már Arisztotelész, Montaigne, Hegel, Herder, Goethe műveiben találkozunk a modern értelemben vett művészetpszichológia kérdésfeltevéseivel. Másrészt, ma a művészetpszichológia problematikájának országonként változik a különböző nagyobb egységekbe (így a kommunikáció- vagy tudásszociológiához, kultúr- vagy szociálintropológiához) való sorolása. Végül: a művészetpszichológia ma sem válik el világosan a művészetfilozófiától.

Létezik egy XIX. századi irodalomszociológiai hagyomány: a Mme de Staël, Taine, Guyau és mások nevéhez kapcsolódó. Marx és Engels munkái jelentős mértékben tisztázták az elméleti és módszertani előfeltevéseket. Számottevő a szociológia klasszikusainak, Georg Simmelnek és Max Webernek a munkássága. A marxista gondolkodás hosszú időn át idegenkedett a szociológiai kérdésfeltevésektől, majd az ideológiai akadályok elhárítása után a művészetpszichológiát fontosságban más ágak előzték meg. A művészetpszichológia kérdésfeltevéseinek formális szemlélete a következő három szféra megkülönböztetését eredményezi: 1. az esztétikumnak, tehát a művészi teremtő tevékenység eredményének az őt létrehozó társadalomhoz való viszonya,

társadalmi determináltsága és a társadalmat tükröző természete; 2. a művészi alkotótevékenység mint társadalmilag meghatározott viselkedésmód, pozíció vagy szerep; 3. a művészi teremtő tevékenységnek, e tevékenység eredményének és az eredmény fogadtatásának mint „társadalmi eseményrendszernek” helye a társadalom egészen belül.

Annak ellenére, hogy a harmadik szféra az, amely a leginkább alkothatná szigorú értelemben a művészetszociológia területét, csak az első, és kisebb mértékben a második szférával kapcsolatban számolhatunk be valóságosan létező irányzatokról, a harmadikat illetően csak feladatokat, lehetőségeket jelölhetünk meg.

Az első kérdésfeltevésből kiinduló tudományos törekvések nagy része egybeesik magával az esztétikával. Ide tartozik a marxista esztétika, elsősorban annak egyetlen következetesen kidolgozott rendszere, a Lukács Györgyé. Lukács esztétikája annyiban művészetszociológia, hogy: a) a társadalmi életfolyamatban keresi a magyarázatot magára az esztétikum létezésére; b) az esztétikum konkrét megnyilvánulási módjait a társadalmi konstellációból vezeti le.

Lukács hatással volt Adorno felfogására, aki a zene elemzésében elsőnek valósította meg a kompozíciós formai szerkezetben is mélyen érvényesülő társadalmi meghatározottság következetes kimutatását. Nagy hatással volt Lukács Haussera; a lukácsi látásmód nyomja rá bélyegét Ernst Fischernek a művészet helyzetét és feladatát kutató gondolataira is.

A második szféra alapfeltevéséből kiindulva különböző aspektusokból közelíthetünk tárgyunkhoz: mennyire jelent társadalmi csoportot az alkotót adó társadalmi közeg, a társadalom, az anyagi helyzet milyen feltételei közt, kitől kapnak „rendelést” az alkotásra, milyen különbségek vannak a különböző művészeti ágak művelői között stb.

A művészetszociológia harmadik szférájában a művészet mint társadalmi tény, szociális esemény, emberi viselkedési, érintkezési és csereforma jelenik meg, mint azoknak a társadalmi folyamatoknak az összessége, amelyek a művet közvetlenül létrehozzák, egyrészt társadalmilag kodifikálják, másrészt hozzáférhetővé teszik, végül társadalmi hatásként realizálják.

Az itt felmerülő problémák: valamely adott társadalomban kik a társadalmi folyamatként felfogott művészetnek a szereplői (például az irodalom főszerep-

lői: az író, a könyvkiadó, a könyvkereskedő, a kritikus, a tanár, a könyvtáros, az olvasó); hogyan fogalmazza meg valamely társadalom elvárásait a művészetel szemben, miben látja annak rendeltetését; a művészettel kapcsolatban elvárások milyen alapelvek szerint, milyen elvi és szerkezeti formák között érvényesülnek; hogyan hat a művészet.

II. A művelődésszociológia vagy kultúrszociológia köre tágabb a művészetszociológiáénál annyiban, hogy vizsgálódási szférájába tartoznak a társadalom szellemi kultúráját alkotó összes területek, másrészt szűkebb, mert nem foglalkozik a létrehozás, az alkotás oldalával. Általános kérdésfeltevései a következők: 1. Mit tekint valamely társadalom műveltségnek, milyen eszményi követelményeket és normákat támaszt a társadalom különböző rétegeinek ismereteivel szemben? 2. Milyen feszültség van a társadalomnak önmagával szemben szabott követelményrendszere és a valóság között, és mi a feszültség racionalizálásának módja? 3. Hogyan differenciálódik a társadalom valóságos műveltsége rétegenként, részint strukturálisan, részint mélységben?

A művelődésszociológia a maga egész kérdésfeltevési módjában és rendszerében a műveltségnek a mai civilizáción belüli sajátos helyzetére van beállítva. A vizsgálódási körébe tartozó intézmények: mindenekelőtt az iskolarendszer, másodsor az ún. felnőttnevelés egész rendszere, harmadszor a tömegkommunikációs eszközök intézményei és szervezete, végül az aktivizálás, az önkifejezésre nevelés igényével fellépő közművelődési intézmények.

E feltevés értelmében a tárgyalt két szociológiai ág a család és az elsődleges csoportok rendszere mellett civilizációnk harmadik nagy szocializációs faktorát közelíti meg.

MILYEN DIPLOMÁSOKRA VAN SZÜKSÉG?

(New Scientist, 1972. 795.)

Fontos, világszerte széles körű érdeklődésre számot tartó problémát boncolgat cikkében Duncan Davies, az Imperial Chemical Industries kutató részlegének vezérigazgatója, a Science Research Council (az angol tudományos kutatás tanácsa) tagja. Davies szerint az oktatási rendszer átalakulása körülbelül a század végéig nem okoz közvetlen változásokat a termelésben. Ez teszi szükségessé az

egyetemi diplomások használhatóságának taktikai és stratégiai szempontú felülvizsgálását.

Ha figyelembe vesszük, hogy stratégiai szinten mit nyújthatnak az iparnak az új oktatási rendszer végzettjei, akkor 1985—2000 előtt csekély eredményre számíthatunk. Ezt bizonyítja néhány régi és több újabb példa. Így két feladat kitűzése szükséges: egyrészt minél jobban ki kell használni a jelenlegi feltételek nyújtotta lehetőségeket, s egyidejűleg olyan stratégiai tervet kell kidolgozni a jövő számára, amely elkerülhetővé teszi a jelenlegihez hasonló válságos helyzetek kialakulását.

Davies felvázolja a diplomások minél hatékonyabb foglalkoztatását szolgáló rövid lejáratú célkitűzéseket. Megállapítja: taktikai feladat annak felismerése, hogy az ipari vezetés és teljesítmény döntő módon függ az elengedhetetlenül szükséges vállalkozó szellem és az újabb, magas szintű szakmai hozzáértéssel és ésszerűséggel alkalmazott technológia összekapcsolásától. Már az 1970-es évek elején sürgősen megoldandó a diplomások foglalkoztatása; ezt a feladatot a következő tényezők sürgetik: a tengerentúli tanulmányi utak számának csökkenése s a diplomás tudósok számának egyidejű növekedése, valamint a munkabér-költségek gyors emelkedése, mely a kutatási és fejlesztési célokra szánt pénzösszeget terheli. Ez komoly aggodalomra ad okot minden tudományra alapozott iparágban. Davies utal az ipar és az egyetem egészséges kapcsolatainak fontosságára: mindegyik gondoskodik a másik erőforrásairól (az ipar anyagi eszközeivel iskolákat és egyetemeket tart fenn, másrészt ezeknek legjobb végzettjei mind az ipart, mind az oktatást vezetik). De a kutatást és a továbbfejlesztést szolgáló befektetéseket a fizetőképesség és jövedelmezőség megőrzésének szem előtt tartásával kell irányítani. És ez a jelen körülmények között azt jelenti, hogy az ipari munkáltató nem tudja a rendelkezésre álló, növekvő számú diplomásokat foglalkoztatni.

A „rövid lejáratú” felelet a feltett kérdésre tehát az, hogy olyan végzetekre van szükség, akik utat törnek a felhasználhatóság új módozataiban. Igen sokféle módon lehet segíteni a tudósokat abban, hogy felismerjék, mennyire hasznosan tevékenykedhetnek a tudományon kívül is: végre jó tudósok tanítanak iskolákban, bekerülnek kisebb cégekhez, melyek a tudományos eredményeket növekvő mértékben gyűmölcsöztetik. Egy másik „rövid lejáratú” igény, amellyel

szembe kell nézni: a diplomások szerezzék meg a képességet arra, hogy maguk végezzék az effektív munkát, s ne csupán irányítsanak egy sokkal nagyobb számú és kevésbé képzett csoportot.

A felvetett kérdésre tehát Davies felelete a következő: a hagyományos elit-konceptió mellőzésével megbirkózni a problémák és feladatok tömegével. Mind-ézt hozzájárul ahhoz, hogy megóvja az embereket tudásuk erkölcsi kopásától.

A „hosszabb lejáratú” célkitűzések kifejtésében a cikkíró stratégiaileg vizsgálja a kérdést, és megállapítja, hogy nem lehet pontosan előre látni a gyakorlott-ságnak és hozzáértésnek azt a skáláját, melyre 1990-ben szükség lesz, hogy kitűzzük a felbecsült igényeknek megfelelő számú entomológus, vegyész-mérnök, polimerekkel foglalkozó fizikus stb. kiképzését. Be kell látnunk — írja Davies —, hogy feltétlenül szükség lesz határterületi „átcsapásokra”, s így a nevelés, oktatás egész életen át tartó folyamat marad.

1990-ben egyes nemzetek már képesek lesznek annyit termelni, hogy kielégítsék saját élelmiszer-, ruházati, lakás-, jármű- és egyéb szükségleteiket a rendelkezésre álló munkaerő körülbelül 15—20 százalékával.

A kérdés itt így hangzik: milyen társadalomra lesz szükségük az iskolák és egyetemek végzettjeinek, és milyen képzet emberekre lesz szüksége annak a társadalomnak? Davies szerint a lakosság alkalmaztatása 1990-ben a következőképpen fog megoszlan: kb. 30 százalék az iparban dolgozó munkás (rövidebb munkaidővel, mint ma); 30 százalék oktató (az oktatás az egész lakosságra kiterjed, korosztályra való tekintet nélkül); 40 százalék a „segélynyújtó” és „szórakoztató” foglalkozásokban működik (orvosok, szálloda-személyzet stb.). A tevékenységi területek pedig három kategóriába sorolhatók: az anyagi javak termelésének növelése, az emberi tevékenység tökéletesítése s a környezet kellemességének fenntartása és javítása.

„AZ EMBERI ÉLET ÉRTELME” (Nové Slovo, 1972. 7—8.)

A változatosságra és sokrétűsége törekvő, kulturális profilú kiadvány minden egyes számában található az irodalmi anyag mellett filozófiai, természettudományi, közgazdasági és világgazdasági tárgyú írások is, a szerkesztés pedig a szilárd világnézeti alapvetés, az ilyen irányú polemizálás, a korszerű tájékoz-

tatás és a nemzeti önismeret kiteljesítése jegyében folyik.

Mindezek előrebocsátása csak a szóban forgó, eléggé terjedelmes cikk tágabb szövegkörnyezetét hivatott felvázolni, aminek hiányában az amúgy is vázlatos ismertetés kevéssé érthető volna. A téma első buktatóját maga a cikk szerzője, Vladimir Brožik is abban látja, hogy bár a filozófiai kérdések egyáltalában nem mentesek a gyakorlati kihátásoktól, a mindennapi élet mégsem ad mindenkinek kényszerítő erejű alkalmat „az élet értelme” fölötti elmélkedésekre. Az ember úgy is felfoghatja a világot, amint az megjelenik előtte, vagyis teljesen magától értetődően, s anélkül, hogy a jelenségek lényegét meglátni igyekezne. Brožik az élet értelmének kérdését ilyen vonatkozásban eleve kivételnek tekinti, mivel fel nem vetése felületességre és a saját életünkről való lemondásra utal, s már pusztán ezáltal is világnézeti jelentőséget kap.

A „miért élünk?” kérdése szorosan kapcsolódik a „mik vagyunk?” kérdéshez, vagyis a gondolkodási képesség és az öntudat kifejlődéséhez, aminek a cikkíró köztudott magyarázatát — a munka és a beszéd társadalmi jellegét és meghatározó szerepét — vázolja fel, azzal a lényeges kiegészítéssel, hogy az ember a szerzőszámok használatával nemcsak meghoszabbítja végtagjai veleszületett méreteit és képességeit, hanem egyúttal környezetét is megváltoztatja, ami érzékszerveit és gondolkodását új elemek leereagálására kényszeríti. Ezzel a fejlődés elveszti passzív jellegét, és messzemenően tevőlegessé válik. A gondolkodás nem kiváltsága az embernek, hanem nélkülözhetetlen létfeltétele, ami biztosítja számára a környezet fölötti uralmat; a társadalmi munkamegosztás pedig az egyedeket egyéniséggel rendelkező lényekké fejleszti. Az „éntudat” kialakulásában a közösségi életnek, az állandó ingereknek és az egyénileg feldolgozott tapasztalatoknak egyaránt szerepe van — ahogy ezt a személyiség-tanból is tudjuk. Korszerű látásmódra utal Brožiknak az a megállapítása, miszerint hiábavaló a tudat társadalmi kialakulásában az ok és okozat viszonyának feszegetése, hiszen az ember végső soron azért gondolkodik, és azért van tudata, mert maga a létezés és a megismerés társadalmi feltételekhez kötött, és ezek egymással kölcsönhatásban alakultak ki.

Az ember életének is az az értelme, amivel ő maga tölti meg azt és teszi emberivé. Az élet értelmének régebbi eleve meghatározottságát felváltotta a sza-

bad választás lehetősége. Létezni céltalanul is lehet, de ez maga után vonja ember-mivoltunk elvesztését. S ahogy a múltban oly gyakran rá kellett döbbennie az embernek, hogy a körülmények megfosztják az életcél megválasztásának lehetőségétől, úgy ma is tudatában kell lennie a céltalan létezés követelményeinek, a vegetatív élet ürességének és végső csődjének. Brožik erre a fogyasztói társadalom jól ismert példáját hozza fel, de különböző formában a jelenség más körülmények között is „újratermelődhet”.

Az életcél megválasztása attól függ, hogy az ember milyen értéket tulajdonít a környező világnak, és milyen értéket látja abban a saját tevékenységének. Ilyen vonatkozásban a munka eredménye, az utódok nevelése, a megértés és megértetés vágya a lehetséges változatoknak csak egyes példáit jelentik. Mindenki sajátos értékrendet alakít ki magában, amiben a társadalmilag meghatározott szükségleteknek és értékeknek éppolyan szerepük van, mint a lehetőségeknek, beleértve a közöttük fennálló és szüntelenül megújuló feszültséget is. A választás szubjektív jellege nem jelenti ugyanis annak kizárólag tetszés szerinti voltát, s a kellő ismeretek hiánya vagy a fiktív értékrend súlyos lelki következményekkel járhat. Az életnek nem ad értelmet bármilyen cél. Az igénytelenség, önámítás vagy a pusztá utánzás tévútra vezethet, és a legkülönbözőbb kompenzációs törekvéseket eredményezi. De a helyes értékítélet — ha burkolt, illetve nem tudatos is — egy spontán igyekezetben már majdnem mindig felismerhető: a követett cél lehető legszélesebb társadalmi érvényességében. Az ösztönző tényezők közt ugyanis az eltérő jellegű és különböző hatókörű külső elismerés vágya vezető szerepet kap. Az embernek mindenképpen szüksége van arra a bizonyosságra, hogy a kitűzött célnak a saját életén túlmutató, másoktól is becsült értéke van. Vladimir Brožik abban látja a társadalom szerepét, hogy az megadja az egyénnek a szükséges ismereteket olyan életcél választásához, amely a közösségbe (családba, osztályba, nemzetbe, emberi társadalomba) való beilleszkedés mind tökéletesebb lehetőségét teremti meg számára.

GESZTUS ÉS DOKUMENTUM (Magyar Öskutatás, I. 1.)

Veres Péter *Bölcs és balgatóg őseink* című könyvében a gesztus etnikum-meghatározó értékéről ír. Azt állítja, „hogy

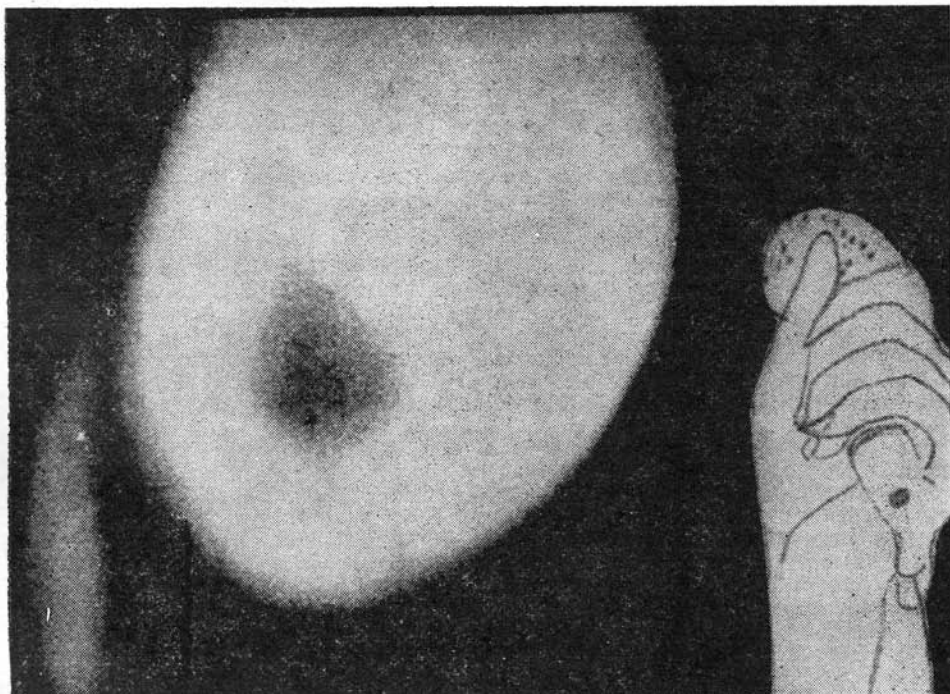
a szentgalleni kaland részvevőinek viselkedéséből akkor is megállapítaná kilétüket, ha erre nézve egyéb adat nem maradt volna meg. Mit szőtt volna vajon, ha ismeri Edward Gibbon amerikai történetírónak azt az adatát, amelyet dr. Solymossy Béla idéz az új történettudományi folyóirat első számában.

„A római birodalom története» című munkája XIX. fejezet 48. szakaszában beszéli el a következőket: Konstancius római császár Kr. u. 359-ben Sirmiumban (Szerém!) megjelent egy gyűlésen, melyen a lázadó pannónokat akarta megnyugtatni, akik a magas adó miatt berzenkedtek. Mikor beszédének ama részéhez ért, hogy a lakosság köteles a birodalom fenntartására adót fizetni, egyik pannón vezető lehúzta csizmáját, és a császár felé hajította a következő kiáltással: Marha! Marha! [...] Ennek a magyar szónak az angol szövegbe történő bekerülésének a mikéntjét kutatva, előkerült az a forrásmunka, amelyre Gibbon hivatkozik. Ez a forrás: AMMIANUS MARCELLINUS »Rerum Gestarum« című műve, amelynek a XIX. könyv 11. fejezet 10. szakaszában a latin szövegben is szó szerint szerepel a »pannón nyelven« hangzó »marha, marha« kifejezés. A jelzett szerző Konstan-

cius császár egyik tábornoka és egyben történetírója volt, tehát hitelessége minden vitán felül áll.“

A pannónok nyelvéről eddig nem sokat tudtunk. Voltak, akik kelta nyelvnek, mások az etruszk rokonának tartották. A délszláv nyelvekben megőrzött egyes, feltehetően pannón szavak azonban már eddig sem zárták ki a finnugor rokonság lehetőségét (pl. a kovács szó: eredetileg kovágó). Ezt a rokonítást alátámasztja néhány népnév, például a Pannóniából ismert szikán és szikámber törzsek neve, a göcsejiek hagyománya öslakos mivoltukról, és az a meglepő történelmi-földrajzi adat, hogy a somogyi Segesd község helyén a római időkben egy Segestia nevű helység állt. Konstancius császár pannónjai, e gesztusukkal és jelentős következtetésekre alkalmat adó kijelentésükkel bizonyára segítséget nyújtanak a történetkutatásnak az idevágó azonosítások pontos elvégzésére.

Az új folyóirat egyébként érdekes tanulmányt közöl Jaki Gábortól az egykori kolozsvári tudósról, Torma Zsófia gyűjteményéről (a kolozsvári Történelmi Múzeum anyagában), s kiemelkedik a közlemények közül Denison E. Ross *Kőrösi Csoma utolsó évei* című tanulmánya.

Kabán József: Mikrofon előtt